

ANALYSIS OF THE WRITING SKILLS OF STUDENTS WITH MILD MENTAL DISABILITY

[ANALYZA PISOMNEHO PREJAVU ZIAKOV S LAHKYM STUPNOM MENTALNEHO POSTIHNUTIA]

Monika Sulovska – Daniela Milackova

doi: 10.18355/PG.2016.5.2.354-362

Abstract

The aim of the research was to analyze the writing skills of students with mild mental disability of its graphical, grammatical and technical side. There were analyzed 54 samples (depreciation, transcription, dictation) from 9 participants aged 11 - 12 years who were at that time studying in the special primary school. The research was qualitative analysis of the characters in the assessment of compliance with the technical requirements of writing and the writing errors. Methods used in the search for answers to the research questions were the method of participatory observation, analysis method of the writing samples and method of performance of the unstructured interview with the classroom teacher. The research results showed that, regardless of affiliation to a written speech, detect the highest error rate in the accents and punctuation. Generally occurring phenomenon in technical requirements on participants' writing was reduced distance of the head from writing pad. And we came to the conclusion that scripture of participants compared to the standard recommended value is magnified, the writing movement in one stroke is viloaded and proportion of the letters is poorly managed.

Keywords

writing, pupil with mild mental disability, norm

Abstrakt

Cieľom výskumu bolo analyzovať písomný prejav žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia z grafickej, gramatickej i technickej stránky. Analyzovaných bolo 54 vzoriek písma (odpis, prepis, diktát) od 9 účastníkov vo veku 11 – 12 rokov, ktorí boli v tom čase vzdelávaní v podmienkach špeciálnej základnej školy. Predmetom výskumu bola analýza kvalitatívnych znakov písma, posudzovanie dodržiavania technických požiadaviek písania a chybovosť písaného textu. Metódami v hľadani odpovedí na výskumné otázky bola metóda participačného pozorovania, metóda analýzy výsledkov činnosti a metóda neštruktúrovaného rozhovoru s triednou učiteľkou. Výsledky výskumu ukázali, že bez ohľadu na príslušnosť k forme písomného prejavu, detegujeme najvyššiu početnosť chýb v diakritike a v interpunkcii. Majoritne sa vyskytujúcim javom v rámci technických požiadaviek písania bola u účastníkov zmenšená vzdialenosť hlavy od písacej plochy. Dospeli

sme i k záverom, že písmo participantov je oproti normou odporúčaným hodnotám zväčšené, nedodržaná je jednoťažnosť a nedostatočne zvládnutá úmernosť písmen.

Kľúčové slová

písomný prejav, žiak s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia, norma

Úvod

Problematika kvality písomného prejavu žiakov s mentálnym postihnutím sa nám z nášho pohľadu javí ako jedna z neuspokojivo preskúmaných a popísaných oblastí pedagogiky jednotlivcov s mentálnym postihnutím. Napriek tomu, že schopnosť kvalitatívne a primerane rýchlo písať je nesporne dôležitá súčasť života človeka a nezanedbateľný je aj jej diagnostický potenciál, nie je tejto sfére, podľa nášho názoru, v súčasnosti venovaná dostatočná pozornosť. Pri pohľade do minulosti zisťujeme, že problematikou písomného prejavu žiakov s mentálnym postihnutím na vysoko odbornej úrovni sa zaoberali prevažne autori Beneš a Příhoda ešte v 20. storočí.

V súčasnosti Ordody (2008) v rámci výskumu analyzoval písomné práce 66 respondentov. Z toho 22 respondentov bolo žiakmi špeciálnej základnej školy a 44 respondentov bolo žiakmi bežnej základnej školy, pričom od každého respondenta pochádzali tri vzorky písma (odpis, prepis a diktát). Autor na základe výsledkov výskumu dospel k záveru, že žiaci 3. ročníka špeciálnej základnej školy zaostávali nielen za intaktnými rovesníkmi (3. ročník ZŠ), ale aj za žiakmi 1. ročníka základnej školy, s ktorými by podľa porovnania učebných osnov mali dosahovať približne rovnaké výsledky. Avante (2009) svoj výskum realizovala na zhodnej vzorke respondentov ako vo výskume Ordodyho (2008) s časovým odstupom jedného roka. Výskumnú vzorku teda opäť tvorilo 66 respondentov, z toho 22 bolo žiakmi špeciálnej základnej školy a 44 respondentov bolo žiakmi bežnej základnej školy. V rámci výskumu boli od každého respondenta analyzované tri vzorky písma (odpis, prepis a diktát). Na základe výsledkov výskumu autorka dospela k záveru, že pri porovnaní v čase sa žiaci špeciálnej základnej školy zlepšili vo všetkých ukazovateľoch kvality písma, avšak v menšej miere ako ich intaktní rovesníci, resp. žiaci 2. ročníka základnej školy. Autorka zároveň konštatovala, že žiaci 4. ročníka špeciálnej základnej školy dosahujú slabšie výsledky než žiaci rovnakého ročníka základnej školy, ako aj žiaci 2. ročníka základnej školy.

Cieľ výskumu

Cieľom nášho výskumu bolo analyzovať kvalitatívny aspekt písomného prejavu žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia, jeho grafickej, ako aj gramatickej zložky. Snažili sme sa zistiť v čom sa písomný prejav žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia odlišuje od normy a zároveň či v ňom dochádza s časovým odstupom k významným zmenám. Podstatou hodnotenia bolo overujúce (kriteriálne) hodnotenie, kde bol písomný prejav žiakov porovnávaný s určitou vopred stanovenou normou a individualizované hodnotenie, kde sme písomný prejav

konkrétneho žiaka porovnávali so sebou samým v čase, t.j. s jeho vlastným predchádzajúcim výkonom. Zároveň sme sa snažili popísať úroveň dodržiavania technických požiadaviek písania a tiež identifikovať typy chýb, ktoré sa vo vzorkách písma vyskytovali.

Výskumné otázky

V rámci výskumu sme sa snažili nájsť odpovede na nasledujúce výskumné otázky:

1. V čom sa odlišuje písmo žiakov s mentálnym postihnutím od kvalitatívnych ukazovateľov písma stanovených normou?
2. Aké typy chýb sa vo vzorkách písma vyskytujú najčastejšie?
3. Aké odlišnosti od normy je možné pozorovať u žiakov v oblasti technických požiadaviek písania?

Výskumné metódy

Vzhľadom na to, že v rámci výskumu sme sa zamerali na analýzu kvalitatívneho aspektu písomného prejavu žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia, na zber dát a vzoriek písma a na zhotovenie fotografického materiálu, sme si zvolili metódu participačného pozorovania, metódu analýzy výsledkov činnosti a metódu neštruktúrovaného rozhovoru s triednou učiteľkou.

V rámci posudzovania písomného prejavu žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia sme sa zamerali na tri veľké a relatívne samostatné oblasti. Konkrétne išlo o kvalitatívne znaky písma, technické požiadavky písma a chybovosť.

Pri vymedzení kritérií hodnotenia kvalitatívnej stránky písomného prejavu sme vychádzali z kvalitatívnych znakov písma ako takého. Tieto charakterizujú autori Šupsákova (1991, 1995), Hudacova (2001), Nemcik, Nemcikova (1988), Penc (1968), Pavlis (1989), Tarabova (2012), Vladova a kol. (2009). Taktiež sme doplnili niektoré vlastné kategórie dôležité z hľadiska kvality písomného prejavu. Zamerali sme sa teda na tvar písmen, veľkosť písmen, úmernosť písmen, sklon písmen, hustotu, jednoťažnosť, úpravu grafického prejavu, celkovú čitateľnosť textu, dodržiavanie liniatúry.

Pri posudzovaní dodržiavania technických požiadaviek písania sme vychádzali z prác autorov Opatrilova, Zamecnikova (2008), Bednarova, Šmardova (2006), Fabiankova, Havel, Novotna (1999), Opatrilova (2010), Kutalkova (2005), Krivanek, Wildova a kol. (1998), Wagnerova (1994). Predmetom nášho záujmu boli teda tieto oblasti: sedenie, výška stoličky a vzdialenosť stoličky od lavice, úchop písacieho náčinia, sklon písadla, prítlak na písacie náčinie, výber písacích potrieb, natočenie písacej plochy. Hodnotili sme ich slovné.

Samostatne posudzovanou kategóriou bola chybovosť odpisovaného, prepisovaného a diktovaného textu, pričom východiskom pre nás bola publikácia Mikulajovej (2012). Numericky sme určili počet chýb v jednotlivých vzorkách písma a následne sme ich kategorizovali do skupín podľa typov chýb, ktoré sa vyskytli.

Texty boli vybrané z čítanky pre 4.ročník ŠZŠ A-variant, s ohľadom na adekvátnu náročnosť, primeranú dĺžku, ako aj na technické prevedenie tvarov písma. Rovnaké texty boli použité aj v druhej etape výskumu a to z toho dôvodu, aby sme v rámci analýzy vzoriek písma mohli hodnotiť a vzájomne porovnať identické písmená, ako aj ich zhodný počet.

Výber participantov

Výber participantov pozostával z deviatich žiakov vo veku 11, resp. 12 rokov, ktorí boli v tom čase vzdelávaní v Špeciálnej základnej škole v A-variante v Breznianskom okrese. Z toho 4 žiaci boli mužského pohlavia a 5 ženského pohlavia. Na 4. ročník sme sa zamerali v prvom rade preto, že by už žiaci mali mať dostatočne osvojené a zafixované všetky tvary písmen malej aj veľkej abecedy. Keďže sme, okrem iného, realizovali aj porovnanie vzoriek písomného prejavu v čase (časový odstup 9 mesiacov), v prvej fáze výskumu boli participantmi žiakmi 4.ročníka ŠZŠ, v druhej fáze výskumu boli žiakmi 5.ročníka ŠZŠ. Údaje v tabuľke č.1 pochádzajú z pedagogickej dokumentácie triednej učiteľky (osobné spisy žiakov). Zákonní zástupcovia žiakov boli informovaní o výskumnom šetrení a podpisom potvrdili, že informovaný súhlasčítali, a teda súhlasili s účasťou žiaka na výskumnom šetrení, ako aj so spracovaním jeho údajov.

Tabuľka 1 Popis participantov

	rok narodenia	pridružené postihnutia	lateralita
MP	2004	amblyopia, katarakta a strabizmus pravého oka	pravostranná
EB	2003	—	pravostranná
VP II.	2003	—	pravostranná
DP	2004	—	pravostranná
AH	2003	nedoslýchavosť, vývinová chyba DK, dyslália	pravostranná
VP I.	2003	poruchy správania, poruchy socializácie, iné kľče	pravostranná
VG	2003	—	pravostranná
TP	2004	dyslália	pravostranná
EČ	2003	vredová choroba žalúdka	pravostranná

Diskusia

Analýzy jednotlivých vzoriek písma, ich komparácia a z toho vyplývajúce závery a zistenia nás priviedli k odpovediam na výskumné otázky, ktoré sme si stanovili ešte pred začiatkom realizácie výskumného šetrenia. V nasledujúcom texte sa preto pokúsime adekvátne ich zodpovedať.

1. V čom sa odlišuje písmo žiakov s mentálnym postihnutím od kvalitatívnych ukazovateľov písma stanovených normou?

Pri značnej generalizácii získaných údajov môžeme konštatovať, že písmo participantov je oproti normou odporúčaným hodnotám zväčšené. Uvedená skutočnosť je platná predovšetkým pre písmená s hornou dĺžkou a pre písmená s hornou a dolnou dĺžkou. Písmená s dolnou dĺžkou a písmená strednej výšky nadobúdali pomerne diskrepantné hodnoty. Zároveň, sklon písma sa u žiakov pohybuje prevažne mimo intencií intervalu 70 – 75°, konkrétne pod spodnou hranicou tohto intervalu (Tabuľka č.2).

Z aspektu ostatných kvalitatívnych ukazovateľov vyvodzujeme záver, že napriek tomu, že niektoré vzorky písma boli na pomerne nízkej kvalitatívnej úrovni, zakaždým bol písomný prejav žiakov čitateľný a dešifrovateľný bez väčších ťažkostí. Podobne aj úprava, evidovali sme vzorky písma, kde participanti vzorne dodržiavali požiadavky kladené na úpravu písomného prejavu, avšak aj také, kde forma ďaleko zaostávala za nárokmi. Oblasti hustoty písma, tvaru a dodržiavania liniatúry vykazujú u participantov znaky pomerne dobrého osvojenia. Naproti tomu figuruje kategória jednotažnosti, ktorej dodržiavanie žiaci často porušovali. Príčinou uvedenej skutočnosti môže byť fakt, že participanti mohli požiadavku jednotažnosti považovať za podružnú oproti ostatným, takpovediac dôležitejším, znakom písma. Za nedostatočne zvládnutú

PREPIS											
žiak	mesiac	písmená s hornou dĺžkou (cm)		písmená s dolnou dĺžkou (cm)		písmená strednej výšky (cm)		písmená s hornou a dolnou dĺžkou (cm)		sklon (°)	
		priemerné namerané hodnoty	norma	priemerné namerané hodnoty	norma	priemerné namerané hodnoty	norma	priemerné namerané hodnoty	norma	priemerné namerané hodnoty	norma
MP	mar.	0,66	0,80	0,50	0,80	0,30	0,40	1,10	1,20	71,55	70-75
	nov.	0,66	0,60-0,80	0,52	0,60-0,80	0,30	0,30-0,40	1,20	0,90-1,20	73,48	70-75
EB	mar.	1,20	0,80	0,82	0,80	0,36	0,40	1,90	1,20	64,63	70-75
	nov.	1,14	0,60-0,80	0,85	0,60-0,80	0,37	0,30-0,40	1,90	0,90-1,20	64,10	70-75
VP II.	mar.	1,19	0,80	0,87	0,80	0,42	0,40	1,80	1,20	71,94	70-75
	nov.	0,84	0,60-0,80	0,63	0,60-0,80	0,30	0,30-0,40	1,80	0,90-1,20	79,61	70-75
DP	mar.	1,06	0,80	0,72	0,80	0,37	0,40	1,60	1,20	58,61	70-75
	nov.	0,74	0,60-0,80	0,60	0,60-0,80	0,27	0,30-0,40	1,30	0,90-1,20	58,92	70-75
AH	mar.	1,39	0,80	1,13	0,80	0,63	0,40	1,80	1,20	70,55	70-75
	nov.	0,91	0,60-0,80	0,87	0,60-0,80	0,46	0,30-0,40	1,60	0,90-1,20	71,39	70-75
VP I.	mar.	1,11	0,80	0,92	0,80	0,50	0,40	1,70	1,20	74,53	70-75
	nov.	0,49	0,60-0,80	0,45	0,60-0,80	0,29	0,30-0,40	0,70	0,90-1,20	72,76	70-75
VG	mar.	1,12	0,80	0,92	0,80	0,36	0,40	1,80	1,20	69,87	70-75
	nov.	1,10	0,60-0,80	0,87	0,60-0,80	0,31	0,30-0,40	1,60	0,90-1,20	66,52	70-75
TP	mar.	1,26	0,80	1,20	0,80	0,57	0,40	1,80	1,20	58,00	70-75
	nov.	1,27	0,60-0,80	0,90	0,60-0,80	0,44	0,30-0,40	2,00	0,90-1,20	63,90	70-75
EČ	mar.	1,32	0,80	0,98	0,80	0,51	0,40	1,40	1,20	68,35	70-75
	nov.	1,16	0,60-0,80	0,97	0,60-0,80	0,39	0,30-0,40	1,80	0,90-1,20	63,15	70-75
PRIEM	mar.	1,15	0,80	0,90	0,80	0,45	0,40	1,66	1,20	67,56	70-75
	nov.	0,92	0,60-0,80	0,74	0,60-0,80	0,35	0,30-0,40	1,54	0,90-1,20	68,20	70-75

považujeme úmernosť písmen, predovšetkým písmen s hornou dĺžkou a písmen s hornou a dolnou dĺžkou. Ako sme už uvádzali vyššie, dôvodom môže byť riadkovanie, kedy žiaci považujú líniu riadku za hranicu, pokiaľ až má písmeno siahať.

Tabuľka 2 Veľkosť písmen participantov vo vzorkách prepisov

2. Aké typy chýb sa vo vzorkách písma vyskytujú najčastejšie?

Odpisy vykazujú najvyšší počet diakritických a interpunkčných chýb. Vo vzorkách odpisu však u participantov zaznamenávame tiež pridanie hlásky a, paradoxne, aj nesprávny tvar písmena. V prepisoch opäť detegujeme najvyššiu početnosť chýb v diakritike a v interpunkcii. Tretím najrozšírenejším typom chýb je nedodržanie hranice slov. Evidujeme tu tiež zámenu a vynechanie hlások. Vzorky diktátu vykazujú v komparácii s ostatnými formami najvyšší počet, ako aj najširšiu škálu typov chýb. Tak, ako

typy chýb	marec			november			spolu			
	O	P	D	O	P	D	O	P	D	S
diakritika	14	7	22	9	5	22	23	12	44	79
interpunkcia	7	5	36	4	1	26	11	6	62	79
i/y, í/ý	—	—	7	—	—	8	—	—	15	15
zámena spoluhlásky	—	0	7	—	1	5	—	1	12	13
malé písmeno na začiatku vety	—	—	8	—	—	5	—	—	13	13
zámena samohlásky	—	2	1	—	3	3	—	5	4	9
vynechanie spoluhlásky	—	0	7	—	1	1	—	1	8	9
vynechanie samohlásky	—	—	6	—	—	2	—	—	8	8
nedodržanie hranice slov	—	4	2	—	2	0	—	6	2	8
nesprávny tvar písmena	2	—	—	4	—	—	6	—	—	6
fonologicky prijateľná	—	—	0	—	—	3	—	—	3	3
pridanie spoluhlásky	—	—	1	—	—	1	—	—	2	2
pridanie samohlásky	1	—	—	1	—	—	2	—	—	2
výmena poradia	—	—	1	—	—	1	—	—	2	2

v predchádzajúcich, aj tu nachádzame najvyšší počet chýb v diakritike a v interpunkcii. Markantne nižšiu početnosť chýb detegujeme v zámene a vynechaní hlások, v nedodržaní základného atribútu vety, a teda v napísaní malého písmena na jej začiatku a v nesprávnom písaní joty a ypsilonu. Minimálne sa vo vzorkách diktátov vyskytli fonologicky prijateľné chyby, pridanie hlásky a výmena poradia hlások (Tabuľka č.3).

Tabuľka 3 Chybovosť v písomnom prejave žiakov

Legenda: **O** – opis; **P** – prepis; **D** - diktát

Všeobecne, bez ohľadu na príslušnosť k forme písomného prejavu, najvyššiu početnosť chýb u participantov evidujeme v diakritike a v interpunkcii. Výrazne menší počet chýb vykazujú kategórie písania joty a ypsilonu, napísanie malého písmena na začiatku vety, zámena a vynechanie hlásky, nedodržanie hranice slov a nesprávny tvar písmena. Nižšiu frekvenciu výskytu detegujeme u fonologicky prijateľných chýb, v pridaní a v zámene hlások.

3. Aké odlišnosti od normy je možné pozorovať u žiakov v oblasti technických požiadaviek písania?

U žiakov máme príležitosť sledovať prevažne stabilný sed so správnou vzdialenosťou stoličky od lavice (nulová, resp. mínusová). Avšak poloha chodidiel je u participantov často nesprávna, keďže len u dvoch z nich sa nohy opierajú celou plochou o podložku. U ostatných žiakov je potom typické prekríženie nôh v členkoch, pričom o podložku sa opiera len jedna noha, aj to iba špičkami a tiež postavenie nôh približne na šírku ramien a súčasne ich kontakt s podložkou opäť iba špičkami. Osobitné je postavenie nôh v jednom prípade, keď sa chodidlá opierajú o podložku svojou vonkajšou klenbou. Majoritne sa vyskytujúcim javom v rámci technických požiadaviek písania je u participantov zmenšená vzdialenosť hlavy od písacej plochy a v dôsledku toho ohnutý chrbát pri písaní. Pritom intenzita sa pohybuje od mierne zmenšenej vzdialenosti hlavy a nepatrného ohnutia chrbta, až po minimálnu vzdialenosť hlavy od plochy lavice a výrazne ohnutý chrbát.

U všetkých participantov detegujeme vo všeobecnosti správnu polohu písacej plochy, pričom obe ruky spočívajú na lavici a nedominantná horná končatina pridrižiava list papiera. Úchop písacieho náčinia je u žiakov osvojený prevažne na dobrej úrovni, objavuje sa mierne prehnutie ukazováka, zrejme v dôsledku zvýšeného prítlaku, ďalej krčovité držanie písadla a presiahnutie ukazováka palcom. V jednom prípade evidujeme diametrálne odlišný a neadekvátny spôsob úchopu písacieho náčinia.

360

Závery

Schopnosť grafického a gramaticky adekvátneho zachytenia myšlienok je neoceniteľnou danosťou pre život, ktorú si má zo školského prostredia odniesť každý žiak, bez ohľadu na svoju výnimočnosť, špecifickú potrebu, či postihnutie. Napriek tomu, že žiaci s mentálnym postihnutím môžu byť z pohľadu majoritnej spoločnosti intaktných považovaní za nespôsobilých vyššej kognitívnej činnosti, práve humanistické tendencie ostatných rokov nás presvedčujú o platnosti a dôležitosti každého, aj keď možno slabšieho, člena spoločnosti. Z tohto dôvodu je nevyhnutné výučbe písania na špeciálnych základných školách venovať náležitú pozornosť.

Zároveň je, podľa nášho názoru, potrebné sa v rámci budúcich výskumov hlbšie, ako aj v širšom meradle, venovať problematike analýzy písomného prejavu žiakov s mentálnym postihnutím. Je tiež nutné vyvodiť z týchto výskumov závery, ktoré by, pri určitej simplifikácii, mohli byť generalizované na celú populáciu žiakov s mentálnym postihnutím. Napriek nepopierateľnej skutočnosti, že každý žiak predstavuje svojbytný a seba vlastný subjekt, takto formulované závery by mohli pomôcť skvalitneniu výučby slovenského jazyka a literatúry na špeciálnych základných školách všeobecne a v neposlednom rade by mohli prispieť k optimalizácii celého edukačného procesu žiakov s mentálnym postihnutím.

Bibliographic references

- AVANTE, E. 2009. Pisomny prejav ziaikov 4. rocnika specialnej zakladnej skoly - A variant: diplomova praca. Bratislava : PdF UK, 140 p.
- BEDNAROVA, J. – SMARDOVA, V. 2006. Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvijet kresleni a psani. Brno : Computer Press a. s., 80 p. ISBN 80-251-0977-1.
- BENES, K. 1957. Psani na zvlastni skole. Praha : SPN, 149 p.
- FABIANKOVA, B. – HAVEL, J. – NOVOTNA, M. 1999. Vyuka cteni a psani na 1. stupni zakladni skoly. Brno : Paido, 99 p. ISBN 80-85931-64-8.
- HUDACOVA, V. 2001. Pismo a pisanie telesne postihnutych deti. Bratislava : Univerzita Komenskeho, 119 p. ISBN 80-88868-65-3.
- KRIVANEK, Z. – WILDOVA, R. a kol. 1998. Didaktika prvopocatecni cteni a psani. Praha: Univerzita Karlova, 142 p. ISBN 80-86039-55-2.
- KUTALKOVA, D. 2005. Jak pripravit dite do 1. tridy. Prague: GradaPublishing a. s., 168 p. ISBN 80-247-1040-4.
- MIKULAJOVA, M. a kol. 2012. Citanie, pisanie a dyslexia s testami a normami. Bratislava: Slovenska asociacia logopedov, 295 p. ISBN 978-80-89113-94-1.
- NEMCIK, J. – NEMCIKOVA, M. 1988. Metodicka prirucka: Na pisanie pre prvý stupeň základnej školy. 2. vydanie. Bratislava : SPN, 176 p. ISBN 067-463-88.
- OPATRILOVA, D. 2010. Pedagogicka intervence v ranem a predskolnim veku u jedincu s mozkovou obrnou. 2. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 150 p. ISBN 978-80-210-5266-6.
- OPATRILOVA, D. – ZAMECNIKOVA, D. 2008. Možnosti specialnepedagogickej podpory u osôb s hybným postihnutím. Brno: Masarykova univerzita, 180 p. ISBN 978-80-210-4575-0.
- ORDODY, D. 2008. Pisomny prejav ziaikov 3. rocnika specialnej zakladnej skoly - A variant: diplomova praca. Bratislava: PdF UK, 154 p.
- PAVLIS, P. 1989. Materinsky jazyk s teoriou vyučovania I: pre specialne skoly. Bratislava : Pdf UK, 84 p. ISBN 80-223-0064-0.
- PENC, V. 1968. Metodika psani. 4. vydanie. Praha : SPN, 1968. s. 91.
- PRIHODA, V. 1933. Stupnice pro posuzovani pisma. Praha: Statni nakladatelstvi.
- SUPSAKOVA, B. 1991. Detske pismo: Chyby a poruchy. Bratislava: Bradlo, 105 p. ISBN 80-7127-045-8.
- SUPSAKOVA, B. 1995. Pisane pismo v teorii a v praxi. Bratislava: Univerzita Komenskeho, 160 p. ISBN 80-223-0975-3.
- TARABOVA, M. 2012. Obsah vzdelavania pre 4. a 8. rocnik pre ziaikov s lahkym stupnom mentalneho postihnutia. [online]. [cit. 2016-01-04]. Available online: <<http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/obsah-vzdelavania-pre-4.-a-8.-rocnik-mp-maj-2012-web.pdf>>.
- VLADOVA a kol. 2009. Vzdelavaci program pre ziaikov s mentalnym postihnutim – ISCED 1 (primarne vzdelavanie). [online]. [cit. 2015-10-11]. Available online: <http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/vp_pre_zz/vp_mentalne_postihnutie/vp_pre_deti_s_mentalnym_postihnutim_isced_1.pdf>.

WAGNEROVA, J. 1994. Didaktika psani. Plzen: Zapadoceska univerzita, 114 p. ISBN 80-7043-134-2.

Acknowledgement

Research was supported by the Scientific Grant Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic and the Slovak Academy of Sciences (VEGA) no. 1/0789/14 project Determinants and deviations of development of school-aged children with the health disability in the somatic-pathological, psychoeducational, communication and social area.

PaedDr. Monika Šulovská, PhD.
Mgr. Daniela Miláčková
Comenius University
Faculty of Education
Department of Special Education
Račianska 59, Bratislava 81334
Slovakia
sulovskamonika@gmail.com